

זאת היתה שגיאה מלכתחילה. שליפה מן המותן

דמיאניוק

מן הרגע הראשון הייתי נגד בקשת ישראל להסגיר לה את ג'ון איוואן דמיאניוק, כדי להעמידו כאן לדין. היתה זאת החלטה ישראלית טיפוסית: שליפה מן המותן, בלא מחשבה יתרה, פעולה אינסטינקטיבית שאיש לא טרח מראש לשקול את כל היבטיה והשלכותיה, ולרמיין לעצמו מה יקרה בסוף.

הרגשה של אינחנות ליוותה אותי בכל שליבי המישפט. היא התגברה בי השבוע. לשם מה זה היה דרוש? למה זה טוב?

תשובה הסטנדרטית היא: צריכים להוכיח את השואה. הופעתו של אדם חי על פסגה-הנאשמים בירושלים, כך נאמר, תגרום לזרזאמתיזציה מחודשת, ותעזור להעביר את תחושת השואה לרור חדש. האמנם?

האם הופעתו של איבר אוקראיני מבלבל, שנחשד בכך שהיה בורג זעיר במכונת-הרצח הנוראה ביותר בהיסטוריה, יכלה לשמש מטרה זו? המונומנטלי של קלוד לנצמן, שואה. אחרת היא שיגור מישלחות נוער לאתרי-ההשמדה. המישפט לא תרם לכך דבר.

היה צפוי. אילו חשבו על כך, ניתן היה לחזות מראש איזה אופי ילבש המישפט. דמיאניוק אינו אייכמן, ומישפטו לא יכול היה להיות מישפטי-אייכמן שני. (ושאלת-תם: האם היה בכלל רצוי שיהיה מישפטי-אייכמן שני? האם לא היה מובן מראש שמישפטי-אייכמן שני יפגע בייחודיות של מישפטי-אייכמן הראשון?)

אדולף אייכמן היה איש קטן, ביוורקראט אשר יד-המיקרה הביאה אותו למרכז-העצבים של "הפיתרון-הסופי". אדם אפסי זה, אדם כמעט נלעץ באפסיותו, סגן-אלוף קטן באימפריה האדירה של הרשע, הווי מיליונים על גבי המפה. הוא טען שהיה רק "קצין היסעים". ואכן, כקצין-ההיסעים של ההשמדה עשה היסטוריה נוראה.

בגלל תפקידו המיוחד של אייכמן, ובלי לאנוס את הנהלה המישפטית, איפשר מישפטו לפרוס יריעה רחבה של השואה. במהלך המישפט הועלו כל מהלכי השואה לארצותיה.

המישפט גרם לקאטארויס לאומי. דברים מודחקים הועלו על פני השטח. העם היהודי כולו התמודד עם העבר הנורא. מישפט דמיאניוק לא יכול היה להיות אף צל קלוש של חזויה מרטיבה זו.

וד לפני שדרכה רגלו של דמיאניוק על אדמת ישראל, היה ברור כי מישפטו יהיה כהכרח שונה לגמרי. עברו כמעט 50 שנה מאז ראשית מילחמת-העולם השניה, 42 שנים מאז שפרץ הצבא הסובייטי את שערי המתנות. בניגוד לאייכמן, שהתגאה בעברו (לא הייתי סתם פקיד...), הכחיש דמיאניוק מן הרגע הראשון שמילא תפקיד במחנות ההשמדה. לכן היה ברור כי במרכז המישפט תעמוד בעייה פרוזאית מאוד: בעייה של זיהוי.

זיהוי אדם אחרי 40 וכמה שנים מעורר תמיד בעיות חמורות. אפשר היה לנחש כי במקרה כזה תישאר התוצאה לוטה ערפל, ושגם פסק-דין לא ישים קץ לזיכרון בין המאמינים כך ואחרת. היה ברור כי הרצאמה האישית הקשורה בשאלה זו תאפיל על הרקע ההיסטורי הרחוק. וכך אכן קרה. מרבית ישיבותיו של מישפט-הענק הוקדשו לשאלות כגון טיב הנייר במיטמך סובייטי, סימנים של מהדק, איכות של דיו, זוויות של צילומים, ומעבר לזה: המהימנות של מוסדות-הביון הסובייטיים ומצב המאבק בין השילטונות הסובייטיים והתנועה הלאומית האוקראינית.

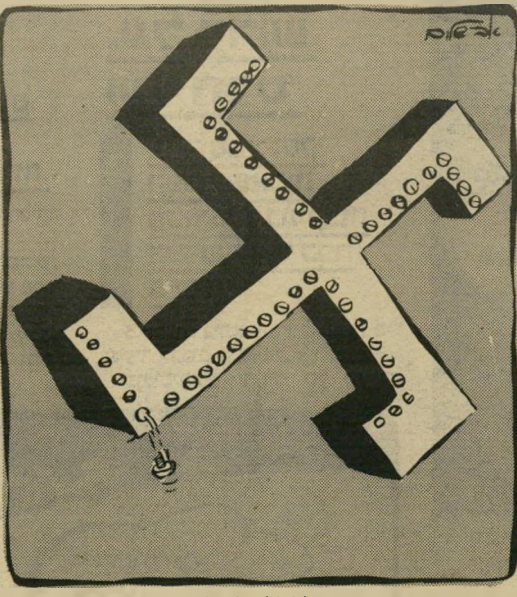
השואה עצמה מילאה תפקיד קטן בכל המישפט, ורק בחלקו הראשון. גם חלק זה היה כמעט בלתי-רלוונטי, מכיוון שההגנה לא הכחישה שום פרט לגבי השואה עצמה, והסתפקה בטענה שהנאשם לא היה שם. במשך מאות השעות שבהן הועבר המישפט בשידור חי בטלוויזיה וברדיו, לא נוצרה אווירה של התייחדות עם זכר השואה. להיפך: על רקע השואה התנהל דיון ארוך ומייגע, ולעיתים קרובות גם נרגז, על עניינים של מהדבך.

בכל אותן שעות ישב לו הנאשם, זה שנאמר עליו שהוא איוואן האיום ושביצע מעשים איומים, כאילו כל זה אינו נוגע לו כלל, אדם נשכח על הבימה, סטאטיסט במישפט של עצמו, אדם חסר-חשיבות שנגרר למישפט לאלו.

המישפט עצמו. שתי הרמויות של הסניגורים המתנצחים היו הרבה יותר סטגוניות מאשר רמותו של הנאשם האפור. האפילה על הכל האנטיפאטיה הגלוויה של אב בית-המישפט כלפי הסניגור הישראלי, יחס שהטביע את חותמו על המישפט כולו.

במישפט-אייכמן ריחפה רוחו של השופט משה לנדוי על המישפט כולו. אלמלא דמותו האנושית, האבהית, יתכן ואייאפשר היה לעמוד במתח הנורא. רוחו של השופט רוב לזין היתה שונה לגמרי. מעולם לא טרח להסתיר מה דעתו על יורם שפטל, וההתנצחויות בין השניים היו התופעה הבולטת ביותר של הדראמה, שהיתה אמורה להביא את עם ישראל לעימות עם זוויות טרבלניקה.

שאני חושב על טרבלניקה, עולה לנגד עיני קטע מסירתו של לנצמן. תצלום מתוך רכבת נוסעת. נשיפת קטר ישן וחריקת קרונות

בורג קטן

ישנים. תחנת-רכבת קטנה. שלט תמים, הרומה לאלפי שלטים של תחנות-רכבת קטנות בעולם, ועליו השם "טרבלניקה". את השאר ממלא לי הדימוין.

אינני חושב על אולם בבניין-האומה בירושלים, על עדויות על סוג המהדקים שבו השתמשו הגרמנים, ועל תיירים אמריקאים שקפצו למישפט כדי לבלות בו שעה קלה, אחרי ביקור-קניות בעיר העתיקה ולפני ארוחת-הצהריים ההגיגית עם שליח המגבית היהודית המאוחרת. להנחלת התחושה של השואה, המישפט הזה לא תרם דבר. להיפך.

הנה ארנרט יצאה נשעתו ממישפט-אייכמן ודיברה על הבאנאליות של הרשע. אחרי מישפט דמיאניוק אפשר לרשע על הבאנאליזאציה של השואה.

מישפט היה רק חלק מתהליך זה של כאנאליזציה, תהליך מראגי, ולעיתים גם די מבחיל. השואה היתה מאורע חדישעמי בהיסטוריה של המין האנושי ובתולדות העם היהודי. אמנם, היו שואות אחרות, כמאות אחרות וגם במאה הנוכחית. היו מיבצעים של השמדות-אוכלוסיה, של רצח-עם. רצח העם הארמני בידי התורכים במילחמת-העולם הראשונה היה מאורע מונומנטלי בהיקפו ובטראגיותו. מיליונים רבים הושמדו במיבצע הקולקטיביזציה של החקלאות בימי סטאלין. ג'ון דמיאניוק טען כי בילדותו היה עד לזוויות אלה באוקראינה. לא-מוזמן ביצע מיטטר קומוניסטי מטורף בקמבודיה מיבצע-השמדה המוני של עמו. אך פשעים אלה, גדולים ומחרידים ככל שהיו, אינם דומים לרצח-העמים שביצעו הנאצים כלפי היהודים, וגם כלפי הצוענים ובני עמים אחרים. אילו ניצחו הנאצים במלחמה, אין ספק שהיו משמידים עשרות מיליונים נוספים — פולנים, רוסים ובני שאר העמים הסלאוויים של מזרח-אירופה. ולראייה: הם המשיכו להרחיב את תפוקת-ההשמדה של אושוויץ, אחרי שהיהודים כבר כמעט "נגמרו".

הייחוד של השואה היה טמון בכמה יסודות: שהיתה זאת מדיניות מחושבת של מדינה מודרנית גדולה, שהדבר נבע מהשקפת-עולם אשר סיפקה לכך בסיס פילוסופי-מוסרי, שהדבר ביצע באמצעות המכשירים המודרניים ביותר של מדינה תעשייתית. מהותה של השואה, איכותה וכמותה — כל אלה הופכים אותה לתופעה מיוחדת-במינה. כך יש להתייחס אליה. יש ללמוד אותה ולזכור אותה, כדי למנוע את הישנותה של תופעה זו בכל מקום שהוא, מטעם כל אידיאולוגיה שהיא, נגד כל קורבן שהוא.

יש לאתר את סימני המחלה עוד בשלבים הראשונים, כדי למנוע כל אפשרות שתוכל לצמוח שוב בכל מקום שהוא. אף מדינה אחת אינה מחוסנת, אף עם אחד אינו נקי מחידקים נאציים. גם לא אנחנו. העובדה שהעם היהודי היה הקורבן העיקרי של הנאציזם הגרמני אינו מחסן אותנו מפני היווצרות המחלה אצלנו. ואולי — מחשבה נוראה! — נכון דווקא להיפך.

שום-יך יש סכנה רבה כאנאליזציה של השואה, כפי-כתיבה למטבע עובר לסוחר. היה הרבה טעם רע, בלשון המעטה, במה שאירע בשבוע האחרון בפולין.

לפני הרבה שנים טבעתי את המילים "שואן" ו"שואנות", ולא דווקא כתוארי-כבוד. יש אנשים שהופכים את המהבככיזציה של השואה למיקצוע, קרדום לחפור בו.

היה טעם לסגם במיצעד של פוליטיקאים מוקצרי-עיים באושוויץ, לאור מצלמות הטלוויזיה, ערב ההתחרות על המקומות ברשימות-המועמדים לי כנסת.

היה טעם לפגם בהופעתו של שר-התיירות שם, בליוויית הדוברת של מישרדו, כאילו היה זה עוד מיבצע תיירותי יפה. (אני מקווה שהוא לא הופיע שם כשר-המישפטים, שהציע והיעתה למחוק מעל פני האדמה כפר שהורשע בלי מישפט על סמך עדויות כוזבות.)

המראה הזה של נערות הבוכות בחגיגות לפני המצלמות, של הפגנות לאומניות וזלות מול פני המונומנטים המחייבים הצטנעות והתכנסות שקטה, של ניצול העניין לפלירט דיפלומטי עם ממשלת-פולין — כל זה אינו נאה.

גם הטכסים בארץ לא רוממו לבכ. הם נכנסו והמכבר לשיגרה חסרת-חיים. פוליטיקאים באים ונאומים נאומים כאנאליים. שואנים מיקצועיים מרימים את קולם השמונני כדי להגיד דברים נרושים. אמציע-התיקשות מבאיאם שוב עדויות וזיכרונות, כמאמץ נואש להגיד משהו שלא התגלה עדיין. הצגה מבויימת, כמעט משעממת, המרחיקה את הלבכות יותר מכפי שהיא מקרכת אותם.

עצם הרעיון של "יום השואה" פסול מעיקרו. תוצאות השואה קיימות בחיינו בכל ימות השנה, בכל שעות היממה.

השאלה איננה: איך נכריח את העם והנוער לזכור אותה לפחות יום אחד בשנה. השאלה היא: מה אומרת לנו השואה, המרחפת על כל חיינו?

יש בישראל כיום שתי צורות שונות להתייחס אל השואה, שני לקחים שונים המוסקים מן השואה. כמעט ואמרת: שתי שואות שונות.

יש הרואים את השואה כפשע כלפי האנושות כולה, מחלה אנושית מודרנית, שקורבנותיה הראשונים היו היהודים. יש הרואים את השואה כפשע נגד היהודים בלבד, פשע שאינו אלא פרק נוסף בסיפור הארוך של רדיפות ופוגרומים. בכל הדורות ובכל הארצות, והנבדל מקורמיו רק בעוצמתו.

ההשקפה הראשונה משתפת את העם היהודי בגורל האנושות כולה, ומגייסת אותו למערכה העולמית נגד הלאומנות, הגזענות, הקנאות הדתית וכל שאר האידיאולוגיות הטרטאלטריות, המובילות לקראת שואה חדשה.

ההשקפה השנייה מטפחת תחושה מוסרית, והרגשה שאנו, היהודים, צריכים להישמר יותר מכל עם אחר מכל צורה של רדיפת עם אחר, רדיפה של מיעוט לאומי. ההשקפה השנייה גורמת לתוצאה ההפוכה בדיוק. היא אומרת: אחרי מה שעשו לנו הגויים, יש לנו זכות לעולל להם ככל העולה על רוחנו. כדי להבטיח לעצמנו ביטחון מוחלט מפני כל אפשרות של פגיעה חדשה, מותר לנו לפגוע בזולת, לדכא, להרוג, להרוס. אחרי מה שנעשה לנו, למי הזכות להטיף לנו מוסר?

המאבק בין שתי תפיסות האלה הוא שיקבע את דמות מדינתנו. היא משפיע על כל מה שמתרחש במדינה. הוא חודר לכל רבדי הזיכרון המודע והבלתי-מודע. מבחינה זו השואה אכן שולטת בחיינו. איך השפיע על כך מישפט דמיאניוק? הוא לא השפיע כלל. הוא לא היה אלא אפיזודה באנאליות.